

ÜÇÜNCÜ KOMŞU POLİTİKASI

Bazı düşünceler*

Bold RADVAN**

Bilim adamı, Araştırmacı, Büyükelçi Ts.Batbayar Milli devrimden sonraki Moğol devleti hassas olan bağımsızlığını güçlendirmek için dış alanını genişletmek, dış ilişkisinde Rusya ve Çin dışındaki üçüncü ülkeleri dahil etme girişimlerde bulunmuştu¹ diyerek böylece Moğolistan'ın “Üçüncü Komşu” arama politikası Moğolistan bağımsızlığını kazandıktan beri yaklaşık yüz yıllık tarihçesi olduğunu varsayıyor. Dolayısıyla “Üçüncü Komşu”², “Üçüncü Komşu” politikası hakkındaki adı geçenin izinden giderek onun düşüncesini günümüze bağlayan bazı düşüncelerimi işte bu yazımda ifade etmeye çalıştım.

I

Bogd Hükümeti Rus Kraliyet ile anlaşmaya vardıktan sonra 1912 yıl sonu dokuz büyük imparatora mektup göndermiş ve İngiliz, Fransız, ABD, Japonya, Belçika başta olmak üzere altı ülke temsilcilerine mehtaplarını ulaştırabilmiştir.³ Mektubun içeriği bağımsızlığını kabul ettirmek, temasta bulunmak, ticaret yapmak ve karşılıklı olarak elçi kabul etmek gibi önerilerden oluşuyordu. Araştırmacı Büyükelçi Kh.Olzvoi böylelikle bahse konu mektubun gönderilmiş olması “İşbu Politika Üçüncü ortağa doğal olarak bizi götürüyor”⁴ diyerek ardından 1911 yılında Moğolistan bağımsızlığın ilan ederek dış ülkelere kabul ettirme faaliyetin başladığı dönemde “Üçüncü Güç” ‘sorunu kendiliğinden doğduğunu kabul edilebilir.⁵ Prof.Ulambayar bahse konu fikrini sonradan destekleyerek Moğolistan tarihinde “Üçüncü Komşu” arama dönemi XX yüzyılın başındaki yirmi seneye dayanır ancak sırasıyla doğru anlamak politika düzeyde ifade etme girişimde bulunmadığı aşık kâr.1911-1930 yıllar Moğolistan'ın dış ilişkiler tarhin'de “Üçüncü Komşu” ile iletişim kurmayı ciddi ciddi çabaladığı dönem olarak kabul edilir.⁶

* “XX зууны Монгол: Түүх, соёл, геополитик, гадаад харилцааны тулгамдсан асуудлууд” УБ 2017 номонд хэвлэгдсэн өгүүлэг, Бу yazı 2017 yılında Türkiye nezdindeki Moğolistan Büyükelçi olarak atanmadan önceki dönemde araştırmacı sıfatıyla kaleme alınmıştır.

** Moğolistan Büyükelçisi, ankara-ambassador@mfa.gov.mn

1 Ц. Батбаяр “Богд хаант Монгол Улс гурав дахь хөршийн эрэлд” УБ 2011, т. 5

2 Тус өгүүлэлд “гуравдагч түнш” гэдгийг улс төрийн бус харилцааг хайсан, худалдаа, үйлдвэрийн чиглэлээр хамтран ажиллах гэдгээр, “гуравдагч орон” гэдгийг хил залгаагүй бусад бүхий улс гүрнийг, “гуравдагч хөрш” гэдгийг өмгөөлөл ивээл хайсан хайсан гэдэг агуулгаар тус тус хэрэглэсэн болно.

3 Мөн тэнд, т.13-14

4 Х.Олзвой “Олон улсын харилцаан дахь гурав дахь түншлэлийн зарим асуудал” Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдал ба гурав дахь түнш орнууд: өнөө, ирээдүй УБ 2002, т.11

5 Мөн тэнд, т.16

6 У.Уламбаяр “Монгол Улсын гуравдагч хөршийн бодлого: онолын баримтлал, түүх, орчин үеийн зангилаа асуудалд” Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын гадаад, дотоод орчны судалгаа, дүн шинжилгээ. Хамтын бүтээл. УБ. 2014, т. 92

Sınır hattı olmayan ülkeler tarafından kabul ettirmeye çalışan yukarıdaki girişimin devamı olan Bogd Khan Javtsandamba Hutagt tarafından Japonya Krallığına 1913 yılsonu gönderilen mektupta Çin askerlerin İç Moğolistan'da acımasız bir soykırım yaptıklarından İç Moğolistan'dan askerlerini geri çekmesini Çin Hükümetine anlatarak, İç ve Dış Moğol boyların birleşmesine destek olmasını isteyerek İkh Khuree'de Japon Büyükelçi'nin gönderilmesini talep etmiş.⁷

Mektubun içeriği Rusya ve Japonya'nın etki çevresini nasıl bölüştüklerine dayanıyordu özellikle Japonya'dan İç Moğolistan'ı himayesine almasını istemiş olması İç Moğolistan'ı Çin'den ayrı tutmayı hesaplamıştır. Böylece Çin'e bağlı kritik siyasi büyük sorunuyla her ne kadar Japonya ile ilişkisi olmadığı halde ona güvenerek hitap etmiş. O dönemin Juan Şiqai Hükümeti diğer ülkeler tarafından kabul görülmemiş olduğu için Bogd Hükümeti herhangi bir gizli beklenti içerisinde olabilirdi. Ts.Batbayar yazısında Sain Noyon Khan Namnansuren Peterburg'dan Khuree'ye gönderen telgrafında "Büyük işi çözersek tam otorite olarak bütün Moğolistan'ı birleştirecek veya herkesi bir araya getirecek yardımlaşacak güçlü bir ülkeyle muhtevada ilişkiler tesis ederek Çin'den tamamen ayrılmayı çalışıyor" denildiğine bakılırsa temsilcilerin ana hedeflerden birincisi, Çin yönetiminde olan Moğolları birleştirerek bağımsız tam otorite bir Moğolistan'ı kurmak, ikincisi, bunu yapamadığımız takdirde diğer güçlü ülkeden yardım alarak onun himayesine girerek Moğolları birleştirerek Çinden kopmak ve bu iş için yardım ve destek aramaktır diye geçmiş.⁸ Buna bakarsak bahse konu telgrafta Moğolistan'ın Rusya ve Çin'den değil başka üçüncü bir ülkeden yardım aramakta olduğunu yansıtıyor gibi.

Rusya ve Çin antlaşmasında Dış Moğolistan sorunu hakkında üçlü görüşme yapılması kararlaştırılmıştır. Moğol yöneticiler bunu bizi yok sayarak yapıldı diye itiraz ederek ya tam bağımsızlık yada Rusya'nın güdümüne girmek iki seçenek var ama son seçeneğe sıcak bakmadıklarını 1913 yılında Khuree'ye gelen Amerikalı araştırmacı büyükelçi Rockhill'e ses birliğiyle açıkça ifade etmişler.⁹

Bu yüzden Khyagt Üçlü Görüşmesi başlamadan önce Bogd Hükümeti bağımsızlığını kabul ettirmek için başka bir hamle yapmıştır. Örneğin, Moğolların mektubu kesinlikle ellerine ulaştı varsayımıyla altı ülkeden dördüne Khuree'de bulunan Rus konsolosun aracılığıyla mektup göndermiş. Lakın o konsolos mektubu kendinde sakladığı için batılı birinin vasıtasıyla tekrar göndermiş. Mektupta diğer ülkeler ile temasa geçmek, karşılıklı temsilci açmak, ticaret yapma konular tekrar önerilmişti, Ama onlar Çin Hükümetini çoktan kabul ederek toprak ve yönetim bütünlüğüne saygı duyacaklarını belirtmiş oldukları için durum Moğolistan için çoktan belli olmuştu.

7 Ц.Батбаяр "Богд Хаант Монгол Улс гурав дахь хөршийн эрэлд" УБ 2011, т. 78-79

8 Мөн тэнд, т. 72

9 Р.Болд "Рокхилль ба Гадаад Монголын асуудал" Олон улс Судлал сэтгүүл 2005, №4, т.112-124

1915 Khyagt Üçlü Antlaşma sonucunda o dönemde uluslararası ilişkilerde hakim olan zorla, dayatma ilkesi engelsiz işleyerek Moğollar devlet bağımsızlığını tekrar kaybetmişti¹⁰. İşbu antlaşmadan kazanan Rusya hoşnut olan Çin mağdur olan Moğolistan olmuştu.¹¹ İşte bu Moğolistan, Rusya ve Çin arasında yapılan üçlü antlaşmanın tarihi acı gerçeğidir ve kazanan ve kaybeden üzerindeki denge her koşulda üç taraf arasında asla değişmemiştir. Çünkü o dönemde de şimdi de gelecekte de güç dengesi tüm sonucun temelini oluşturuyor öyle de kalacaktır.

I Dünya savaş sonu Bogd Başkanlığındaki otonom hükümeti için dış koşullar çok değişmişti. Rusya'daki iç savaş, iç sorunu güç oranın Çin'in lehine çevirmişti. Çin hükümeti Moğolistan devlet hazinesinin boşaldığını bu nedeni ile yöneticiler kendi aralarında tartışmaya başladığını dikkatli izleyerek asi Moğollarla konuşmaktansa “kendileri koşarak gelme”lerini bekleme taktik uygulamışlardır. Dış Moğolistan'ın otonom devletini anlayan Hiçeengui Kont Tserendorj Khuree'de görevli Çin temsilcisi Çen I ile yaptığı görüşme neticesinde Bolşevik tehdidinden kendini korumak amacıyla Moğol hükümeti Çin askerlerini davet ederek Mayıs 1918 yılında karar vermiştir. Tserendorj işbu anlaşmayı Bogd'un onayı olmadan yapma hakkına sahip değildi. 500 Kişilik atlı ordu Eylül 1918'de Khuree'ye gelmişti ancak Semyenov, Omsk Hükümeti Dış Moğolistan ile olan sınır hattı üzerindeki Rus toprakları üzerindeki etkisini sağlamlaştırmıştı ve Çin askerlerini Moğolistan'a giren nedeni çoktan yok olmuştu.¹² Fakat Pan Moğolların tehdidinden tedirgin olan Moğol Hükümeti Bogd'un onayıyla 27 Haziran 1919 tarihinde Çin askerlerin arttırılmasını Çen I'den tekrar talep edilmişti. Bu talep üzerine Çin ordunun bir kısmı 19 Ağustos 1919 tarihinde Khuree'ye girmiştir. Bundan önceki Çin hükümeti Altai ilini Şin Jan'la birleştirerek Uryankhai'ya askerini göndermiş ve onu Dış Moğolistan'a geri birleştirmişti. ABD Askeri Ateşe Müdürlüğünden Washington'a gönderdiği raporda “kolayca saldırarak yok edilebilir ufacak Çin gücü” giriş yaptığında Moğol askerlerin direnmiyor olması şaşırtıcı bulduğunu ifade etmişti. Bağımsızlık isteyen Moğollar Çin askerler girdiğinde direnç gösterir diye Amerikan diplomatlar düşünüyordu.¹³

1912-1949 yıllar arasındaki Çin Cumhurbaşkanı Moğol yöneticilerin otonom yönetiminden vaz geçmek için başvurduğu “gönüllü” ricasını kabul edererek 22 Kasım 1919 Tarihinde çıkarmış olduğu kararnamede”... Yukarıda bahsedilen ricada Bogd Javzandamba Hutagt, lamalar ve Beylerin beş milletin görevi ve amacını tüm kalbiyle tamamen anlayarak bunu direk olarak ifade ettiği açıktır”¹⁴... demiş. Lakın sonra ABD'den savunma /sığınma isteyerek Jalkhants Hutagt Damdinbazar tarafından Amerikalı diplomata gönderilen mektupta “Biz

10 М.Дүгэрсүрэн Ц.Гомбосүрэн “Монгол Улсын ХХ зууны гадаад бодлогын түүхэн тойм” УБ 2004, т.43

11 Баабар “Нүүдэл Суудал Монголын түүх” УБ 2016, т.262

12 Р.Болд “Монголын тусгаар тогтнол ба АНУ 1910-1973” УБ 2008, т.80-81

13 Р.Болд “Монголын тусгаар тогтнол ба АНУ 1910-1973” УБ 2008, т.86-87

14 “1921 оны Ардын хувьсгалын түүхэнд холбогдох баримт бичгүүд 1917-1921”, УБ 1957, т. 71

uslu durduğumuzdan o imzayı atmış hiç değiliz, o zamanlarda herhangi bir yardım ve destek yoktu ve Bogd Khan'a bahse konu kararname sunulduktan sonra ulusumuzun silahlarına el konulduğunu, devletin bütün birimleri Çin hükümetin denetiminde olduklarından kaynakladığı ifade etmiş. Çin generali Sui SHIJAN Moğol halkına bütün yöntemlerle yardım ederek insanların yaşam düzeyi öncesinden daha iyi hale geleceğini, dine saygı gösterilecek diye yazılmış broşürleri halka dağıtmış. Biz onlara itaat etmedik kendi askerlerimizi yeniden toplama çabasındaydık Herhangi bir müsaade olmadan Çinliler istedikleri yeri, toprağı alıyorlar ve yabancı Moğol ayırım yapmadan vergi toplanılacak" diye yazılmıştır.¹⁵

Böylece Moğolistan otonom yönetimli sınırı il konumundan tekrar düşerek Çin'in sıradan bir il konuma gelerek birleştirilmiştir. Ulus ve milleti yok etme düzeyine getiren bu tehlikeye karşı gelmek için himayesine sığınmayı dışardan aramaktan başka seçenek kalmamıştı. Jalkhants Hutagt Damdinbazar Pekin'e geldiğinde Çin'deki ABD İşleri geçici sorumlusu Tenne ile görüşerek Amerika Moğolistan'ı direk kendi himayesine alma, Moğolistan'ın çıkarlarını temsil ederek Çin hükümetiyle direkt olarak görüşme konularında öneride bulunan mektubunu iletti.¹⁶ Sonrasında Jalkhants Hutagt Damdinbazar 1920 Nisan'da ABD Başkonsolosu Eberhart'a sunulan mehtapta "Biz Bogd Khan yönetimini yeniden getirmeye, toprağımızı eşkiya ve hırsızlardan arındırmak için sizin güçlü halkımızdan savunma isteriz"¹⁷ diye geçmişti. İşte bu diğer dış ülkeye yönelen, Moğolistan'ı Çin tehdidinden koruyacak direk himayesi altına almasını istemiş bir olaydır.

Ancak yukarıdaki olaylardan sonra Moğolistan Kızıl Ordunun himayesinde 1925 yılı kadar kalmıştır. Moğol Halk Cumhuriyeti (MHC) , Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği (SSCB) arasında karşılıklı yardımlaşma protokolü 1936 yılında imzalanarak II Dünya Savaşı bitişine kadar Kızıl Ordunun himayesi altına girmişti. Sovyetler Birliği, kapitalist ülkeler tarafından kendini kabul ettirmeye onlarla ticari ilişkide bulunarak iç savaşta çökmüş olan ekonomisini canlandırmaya çalışıyordu. Çin de iç işler sorunlu, kuzey topraklarında askeri yetkililer kendi aralarında savaş halinde olması Kuzey Çin ile ticaret yapılmasında engel oluyor ve kapıdan yapılacak yüklemeyi azaltıyordu. 1926 yılında otoyolu seferlerini durdurana kadar MHC Manchu ile az da olsa ticari ilişkide bulunuyordu. Bütün bunlar o dönemin yöneticilerde batıyla ticaret yapmak, öğrenci göndermek için olumlu koşullar oluşturmuştu. İşte bu fırsatı kullanarak Moğol karar mercileri ticarete üçüncü ortağı arayış içine girerek başka ülkelerin kalkınma modellerine ilgi duyuyorlardı. Türkiye Cumhuriyeti din ve devleti ayırıştırarak cumhuriyetini ilan etmekle beraber hem batı hem Sovyetler Birliği ile dengeli ilişkide olma

15 Р.Болд “Монголын тусгаар тогтнол ба АНУ 1910-1973” УБ 2008, т.364

16 Мөн тэнд, т. 74

17 Мөн тэнд, т. 364

gayreti Moğol karar mercilerin dikkatini çekerek kendi aralarında Türkiye'nin bu tecrübesi hakkında fısıldıyorlardı. Ama bunu duyan Stalin, Türkiye'nin tecrübesi Moğolistan'a uymaz bu iki ülke birbirinden çok farklı olduğunu ifade ediyordu. Örneğin, 1934 yılında Başbakanımız Genden Stalin ile görüştüğünde “Bizim Moğol karar merciler Bogd dağındaki yazlıkta çay molasında kendi aramızda ülkemizin yani Moğolistan'ın siyasi kademe olarak hangi ülke düzeydedir diye konuştuk. Ben bizim ülkemiz SSCB ile değil, kapitalist ülkelerle de değil, ama SSCB ile yakından ilişkisi olan Türkiye Cumhuriyetidir” dediğinde, Stalin “Türkiye ve sizin ülkeniz arasında çok fark var Türk Hükümetinde beyaz Türkler var, ülkede onlar üst makamlarda ve onlar yönetiyor. Sizin ülkenizde hükümet halkına yakın halktan doğanlar ülkeyi hüküm ediyor. Sizin beyleriniz bildiğim kadarıyla Çin'e kaçtılar. MHC'inde onlara yer yok” işte farkı görüyorsunuz demiş.¹⁸ Moğol karar mercilerin Manchugo ile ad.hoc şekilde bile olsa temas kurma düşünceleri olduğunu söylemek gerek. İşte bu ticaret yapmak, bilgi almak aslında bağımsız bir devlet ise komşu ülkeleriyle herhangi bir şekilde münasebete geçmeye çalışmak çok doğal bir gayeydi. Ancak bu gaye 1939 yılın soykırımı ile uzun yıllar boyunca örtülmüştür.

II Dünya savaşı sonrası MHC Sosyalist iki büyük ülkeyle güvenliği endişe edilmeyecek oldu diye bir ara sakinleşmiş bulundu. Sovyet karar mercileri sosyal politik karşıt 2 yönetim barış içinde bir arada bulunabileceği hakkında görüşleri 1950 yılın ortasında bile sosyalist ülkelerin kapitalist ülkeler ile ekonomik işbirliklerini teskin etmiştir. Ayrıca milli bağımsız hareketlerin desteklenmesi sosyalist ülkelerin enternasyonaliz görevi haline geldi. Birleşmiş Milletler (BM)'e üye olarak onun bünyesindeki sistematik özellikli kurum ve kuruluşların faaliyetlerine katılmak, diğer üye ülkeler ile işbirliğinde bulunarak bu ülkenin “yalıtılmış durumundan” kurtularak¹⁹ MHC uluslararası arenadaki durumu da sağlamlaştırılmış oldu. Böylece MHC “kapitalist ve kalkınmakta olan ülkeler” veya “üçüncü ortak”-la 2 taraflı olarak temasta bulunarak sınırlı da olsa ilişki ve işbirliği yapılabilecek hale geldi. Lakin SB-Çinlilerin ideolojik uyuşmazlığı, tarafların milli çıkar çatışması haline geldiğinde MHC bu iki tarafın birini seçerek SSCB ile dostluk, işbirliği, karşılıklı yardımlaşma anlaşmasına imza atılmıştır.

Sadece iki ülke ile sınır hattı olan Moğolistan için coğrafik determinist teori açısından sınır hattı bulunmazsa bile büyük ve küçük her ülke “üçüncü” ülkedir. Zaten sınırlarını iki büyük ülke tarafından çevrilmiş olduğundan durumu kabul edecek üçüncü ülkeyi aramak çok doğal bir olaydı. Bogd Kraliyet Moğol Ulus bağımsızlığını ilan ettikten sonra kendi bağımsızlığını “üçüncü” ülke tarafından kabul ettirmeye çalışmıştır. Sonradan MHC'n Moğol karar mercilerde ticarete “üçüncü ortağı” bulma düşünceleri oldu ve bu ortağı aramak temas kurma

18 Сталин ба Монгол орон УБ 2010, т. 81-82

19 М.Дүгэрсүрэн, Ц.Гомбосүрэн “Монгол Улсын гадаад бодлогын XX зууны түүхэн тойм” УБ 2004, т.98

çabaları olmuştu. II Dünya Savaş'tan sonra MHC sosyalist, kapitalist, gelişmekte olan ülkeler ile farklı ilkelerle temas kurarak muhtevada ilişkiler tesis ederek ve işbirliğinde bulunarak bugüne gelmiştir. Onların hepsi üçüncü ortak ve üçüncü komşuydu. Moğolistan bağımsızlığını ilan ettiği andan beri Rus Kraliyetin çöküşüne kadar onun himayesinde kaldığını vurgulamak gerek. Moğolistan 1921-1936 yıllar arasında yine genel olarak Sovyetlerin himayesi altındaydı ve 1936 yılında resmi olarak onun himayesine girdi. SSCB'nin çöküşüne kadar MHC SSCB arasında müttefik ilişkisindeydi ve bunu kalkınma, güvenlik garantisi olarak görüyordu. Dolayısıyla bu süreçte “üçüncü komşu”dan savunma/korunma aramak gerekmiyordu. Ama devletin bile yok olma başka ülkelerle birleştirilerek ulus ve milletin yok olma tehlikesiyle karşı koşulda başkasından koruma ve savunma aramasının ilk girişimi 1919-1920 yıllarda ABD'ye hitap edilmiş iki adet mektuptur. Bogd Khan Hükümeti bağımsızlığını kabul ettirmek için ilk adımlar araştırmacı bilim adamı Ts.Batbayar'ın görüşüyle, ülkenin dış ilişkilerini genişletme çabalarıydı ama bu çerçevede bazı Moğol karar merciler Rusya ve Çin arasındaki 1913 yılı antlaşma sonrası güçlü olan birinin safhasına geçme düşünceleri olduklarını vurgulamıştır. Bu neden ile Moğol karar merciler dış ilişkisini çok taraflı olarak genişletmekle beraber eğer üçüncü ülkeyle temas bulunabildiği halde bunu himayesini isteyecek “üçüncü komşu” olarak tanımlayacak gizli düşünceleri vardı. O halde bu “üçüncü ülke” tarafından kabul ettirme, resmi olarak ilişkide bulunmaktan başka anlam taşıyor demektir.

II

ABD Hükümet sekreteri J.Baker 1990 yılında Moğolistan'a gerçekleştiren ilk ziyaretinde, siyasi ve stratejik olarak ABD bizim üçüncü komşu olabileceği hakkında fikrini çıkarmıştı.²⁰ Buradan yola çıkarak Moğollar arasında üçüncü komşu ideolojisi oluşturduğu varsayımlar mevcuttur.²¹

Uluslararası ilişkiler uzmanı, Büyükelçi Kh.Olzvoi “Üçüncü komşu” politikanın teorik dayanağını bulmaya çalıştığı söylenebilir. Uluslararası ilişkiler teorisinde ‘Üçüncü komşu’ kavramı hakkında özellikle belirtilmiş bir şey henüz olmadığını lakin dünya tarihinde üçüncü komşu sorununu hep yer aldığını ve hala da önemli konumda, herhangi az gelişmiş bir ülke başkaları tarafından baskı uygulandığında rehin olmak, baskılanarak bağımsızlığını kayıp etmek, kendi toprağını kaybetme sorunlarla karşılaştığında üçüncü gücün himayesi ve yardımını aramış onca belgeler var. Üçüncü komşu kavramı Moğolistan, Nepal gibi iki büyük ülke arasında konumu olan , askeri ve mali gücü zayıf az gelişmiş ülkeleri en başta ilgilendirir. Ama uluslararası arenadaki tecrübesinde ‘Üçüncü Komşu’yu

20 М.Дүгэрсүрэн, Ц.Гомбосүрэн “Монгол Улсын гадаад бодлогын ХХ зууны түүхэн тойм” УБ 2004, т.107

21 У.Уламбаяр “Монгол Улсын гуравдагч хөршийн бодлого: онолын баримтлал, түүх, орчин үеийн зангилаа асуудалд” Монгол улсын үндэсний аюулгүй байдлын гадаад, дотоод орчны судалгаа, дүн шинжилгээ. Хамтын бүтээл. УБ.:2014, т.92

aramış kayıt belgelere bakılırsa sadece iki ülke ile sınırı olanı açısından doğan bir anlayış olarak algılamamak gerek²² diye yazmıştı. Böylece klasik anlamıyla **‘üçüncü komşu’** diye herhangi bir az gelişmiş ülkenin coğrafi konumundan dolayı iki büyük ülke arasında sıkışıp kaldığında korumak ve himayesine alacak üçüncü gücü arayan diplomatik politikasından doğan askeri ve stratejik koşullara bağlı kavramdır diye ifade etmek uygundur demiş.²²

Yukarıda geçtiği gibi ‘üçüncü komşu’ kavramı “iki büyük ülke arasında kalan” “az gelişmiş ülke” “başkasından koruma ve yardım isteme” olmak üzere üç elementlerden oluşuyor. Ayrıca bu ‘üçüncü komşu’ politikası korumak ve himayesine alacak üçüncü gücü arama ve askeri ve stratejik özellikleri içeren diploması bir faaliyettir. Bunu klasik anlamıyla tekrar tarif edersek ‘üçüncü komşu’ politikası iki büyük ülke arasına adlıği az gelişmiş ülkeye siyasi ve ekonomi ve askeri olmak üzere herhangi bir şekilde baskı uygulamak, güç kullanmaya tehdit ettiği takdirde, bahse konu ülke iki büyük ülkeliyle veya herhangi birisine aynı düzeyde sınır hattı olmayan üçüncü büyük ülke veya bir grup ülkelerden koruma isteme, yardım alma veya himayesine girerek diğer iki büyük komşulardan gelebilecek baskı ve tehditleri önleyecek koşulları oluşturmaktır.

Uzman Kh.Olzvoi sıradaki birkaç önemli maddelere değinmiştir. Bunlardan birincisi herhangi bir üçüncü gücünü tam anlamıyla algılamamak lazım, üçüncü güce ümit vermek veya vermemek herhangi bir ülkenin istek ve amacına ‘göre değil’ ilgili dönemin uluslararası ilişkilerindeki izledikleri, çok gelişmiş ülkelerin güç oranları ve çıkarlarından kaynaklanır, ikincisi Kuveyt İran Körfezi’nde üzerindeki gibi ABD ve batının çıkarı bizde oluşmadı, herhangi bir az gelişmiş ülkede üçüncü güç ticaret yapmak ve ekonomi olarak belirli kar beklemesi ilerde jeopolitik olarak ilgilenmesinde büyük katkı sağlar, üçüncüsü, üçüncü ortaklık ilişkisini koalisyon veya ittifak temeline dayanmamış olması şart aksı takdirde bu iki komşumuzu bir önceki politikasına kışkırtmış bir olay olur şeklinde yazmıştı.²³ Prof.Ulambayar işbu türetmeyi onaylayarak Moğolistan’ın ‘üçüncü komşu’ politikası koalisyon ,müfrettik politikası değil, iki komşusunda karşı yönelmiş bir politikada değil sadece barış zamanın jeopolitik olması gerekir demiş.²⁴ Buna bakarsak üçüncü komşu politikası iki komşu ülkesine karşı herhangi bir koalisyona katılmak veya aynı amaçla herhangi bir müttefik ilişkinin kurulacağı anlamına gelmez. Diğer tarafından gerekli olan koşul ve zamanda bu politikanın işlemesi en çok batının Moğolistan üzerindeki çıkarlarına bağlı. Bu neden ile bizim komşular ve batı arasındaki rekabet, düşmanlık durumlarını güz

22 Х.Олзвой “Олон улсын харилцаан дахь гурав дахь түншлэлийн зарим асуудал” Монгол улсын үндэсний аюулгүй байдал ба гурав дахь түнш орнууд: өнөө, ирээдүй УБ 2002, т.12-13

23 Х.Олзвой “Олон улсын харилцаан дахь гурав дахь түншлэлийн зарим асуудал” Монгол улсын үндэсний аюулгүй байдал ба гурав дахь түнш орнууд: өнөө, ирээдүй УБ 2002, т. 13, т. 15, т.30

24 У.Уламбаяр “Монгол Улсын гуравдагч хөршийн бодлого: онолын баримтлал, түүх, орчин үеийн зангилаа асуудалд” Монгол улсын үндэсний аюулгүй байдлын гадаад, дотоод орчны судалгаа, дүн шинжилгээ. Хамтын бүтээл. УБ 2014, т. 88-116

önünde bulundurursak bizim 'öyle değil' dediğimiz isteklerimize bakılmaksızın koşmalarımızın tepkisini ve bir sonraki adımını gösterecekleri kesin. Çünkü **'üçüncü komşunun en önemli rolü iki büyük komşu ülkeyi zamanı geldiğinde Moğolistan'ın bağımsızlığına, ve toprak bütünlüğüne tehdit edildiğinde engel olmak veya çok açık dışlama politika uygulandığında ,onu yumuşatmak durumunda kalır 'diyen formül'²⁵** komşularımızın hoşuna gitmeyeceği kesin. Ayrıca eğer bu bir jeopolitik ise az gelişmiş ülke tarafından yaşam alanı için bir mücadeledir. Bundan dolayı Moğolistan'ın üçüncü komşu politika , bizim komşuların düşünceleri olmak üzere iki koşul altındaki ateş ve su gibi birleşmeyen bir yaklaşım haline geldi.

Büyükelçi Kh.Olzvoi 'üçüncü komşu 'kavramını abartmamak lazım ve inkar da etmemek lazım, işte bu politikanın işleyip işlememesi ilgili dönemin dünya ülkelerin siyasi durumu, büyük ülkelerin güç oranları, uzlaşma, çatışma rekabet dereceye bağlı olacağı için soyut değil pragmatik olarak yaklaşmak lazım. Batının çıkarlarını sadece jeopolitik sorunlara değil, fakat siyasi, kültürel, entelektüel, ve insanı yardım sektör gibi geniş kapsamlı kavramak lazım diyerek yukarıda bahsedilen çıkarları Moğolistan'da oluşturma yöntemi, bir çok dış ülkeler ile onlar arsından siyasi ve ekonomik olarak etki ve ağırlığı giderek artan gruplarla ve ülkeler ile mümkün olan en kapsamlı şekilde işbirliği teskin etmek gerekmekte ve bunu yapmayı, böyle davranmayı bizim coğrafî konumunuz, uluslararası entegrasyonuna giremeyen, oldukça yalnız, geri kalmış, iç sorunu, sermaye ve malı yetersizlik gibi faktörler diye değerlendirmiş.²⁶

Büyükelçi, uzman D.Tsakhilgaan bey "üçüncü komşu demek Moğolistan'ın demokrasi, reform, gelişme ve kalkınmayı sürekli olarak destekleyen, ülkemizin biçimsizliği, güvenliğini güçlendirecek gelişmekte olan ülkelere genel anlamda özetleyerek temsilen verilmiş bir tanımdır " diye ifade etmiş. Bu Moğolistan'ın dış ilişkisinde iki büyük komşu dışında gelişmekte olan ülkelerin pozisyonu, görevleri oldukça artmış olmasıyla ilişkilidir demiş. Üçüncü komşu politika... belli başlı büyük ilkeler ile muhtevada ilişkiler tesis ederek işbirliklerin teskin edilmesi ... Herhangi bir ülkeye bağlı olma, bağımlı olmayı önleyecek...yabancı yatırımcıların bizim ülkemize olan katkı ve çıkarları dengeleme politikası olarak değerlendirmiş. Bununla beraber ... iki büyük komşu ve 'üçüncü Komşu'nun katılım miktarları karşılaştırılarak dengelenmesi şarttır' 'diye not etmiş.²⁷ Böylece D.Tsakhilgaan üçüncü komşu politikanın asıl niteliği koruma ve savunma aramak değil, lakın komşuların Moğolistan üzerindeki çıkarlarını baskın olmasını önleyerek, onların ve diğer etkili ülkelerin Moğolistan üzerindeki çıkar dengesini

25 Х.Олзвой "Олон улсын харилцаан дахь гурав дахь түншлэлийн зарим асуудал" Монгол улсын үндэсний аюулгүй байдал ба гурав дахь түнш орнууд: өнөө, ирээдүй УБ 2002, т.29

26 Х.Олзвой "Олон улсын харилцаан дахь гурав дахь түншлэлийн зарим асуудал" Монгол улсын үндэсний аюулгүй байдал ба гурав дахь түнш орнууд: өнөө, ирээдүй УБ 2002, т.30-32

27 Д.Цахилгаан "Монгол улсын гадаад харилцааны шинэтгэл (1990-2010)" УБ 2011, т. 72-73

sağlamak önemli olduğunu söylenebilir. Büyükelçi uzman T.Tumurkhuleg ‘Üçüncü komşu kavramı Moğollar için ilişki ve İşbirliği kapsamını genişletmek, dengelemek’ anlamı taşır. Moğolistan’ın güvenli kalabilmesi için hiç bir üçüncü komşu bizim için yükümlük altına giremez. Üçüncü komşu kavramı hem tarhi hem uluslar arası ilişkilerde canlı bir tecrübeyle henüz belirlenmedi bu yüzden onu soyut olarak da fazla değer vermemek gerektiği açıktır demiş.²⁸ Bir başka ifade ile üçüncü komşuya güvenliğini emanet etmek diye bir kavramın yok ,bu dış ilişkide komşuların üstünlüğünü önlemek için başkalarıyla temasta bulunarak dengeyi sağlamak olarak değerlendirmişti. Ama Prof.Ulambayar üçüncü ‘komşu’ politikanın uygulanacak dış çevre 1990 yılı itibaren köklü değiştiğini göz önünde bulundurmak gerekir diye söylediği fikri araştırma sonuç ve onun değerlendirmesinde büyük katkı sağlamıştı. Örneğin: bir yönlü dünya düzeni hakim olduğu döneme mim ‘üçüncü komşu’ politikası bir başka, çok yönlü dünyanın yeni düzeni oturduğu bu dönemde ‘üçlü komşuluk’ politika ve ‘üçüncü komşu’ politika arasındaki dengeyi doğru sağlamak önem kazanmaktadır diye vurgulamış.²⁹

Yukarıdakilere bakılırsa üçüncü komşu politikasında iki büyük komşu ve üçüncü komşunun çıkarlarında dengeyi sağlamak önem kazanmakta ve koşullar değiştiğinde üçüncü komşu politikası ve Moğolistan, Rusya ve Çin arasındaki üçlü ilişkisini geliştirme politika arasındaki dengeyi nasıl sağlanılacak konusu sıradaki sorun hale geldi. Buradan bakılırsa çok yönlü sisteminde Moğolistan’ın ‘üçüncü komşu’ politikasını devam ettirmesi gittikçe zor olacak.

Prof.Ulambayar ‘üçüncü komşu’ politikanın genel esası güç dengesine dayanır ve ‘üçüncü komşu’ politikası siyasi, ekonomi, jeopolitik güvenli çerçeveyi kapsayan coğrafi konumu, çevre özelliklerinden doğan uluslararası ilişkinin teorik kavramı olarak değerlendirmiş. Onun görüşüyle ‘‘üçüncü komşu’’ kavramın içeriği Moğolistan’ın kaderi...sadece iki komşu ülkeyle ilgilenmek değil, ayrıca dünyanın diğer etkili ülkelerin... stratejik ilgi ve etkiyle paralel olarak bağlı olan siyasi ekonomi, ve yasal çevresi oluşturmaktır. Moğolistan’ın ‘üçüncü komşu’ politikası ...büyük ülkeler arasında güç dengeyi sağlayarak, ulusal güvenlik siyasi, diplomasi ve ekonomik yöntemlerle kapsamlı sağlayacak milli temel çıkarlardan doğan jeopolitiğidir. Diğer tarafta iki komşu tarafından Moğolistan uygulanan jeo-ekonomi politikaları ‘üçüncü Komşu’nun çıkarlarını aynı zamanda belirli bir ölçüde etkileyecek olmasıdır.³⁰ Buradan bakarsan Prof. Ulambayar Moğolistan’da etkisi olan ülkelerin ekonomisi ve stratejik ilgiyi

28 Т.Төмөрхүлэг “Орос, Монгол, Хятад: Улс төр, дипломатын харилцаа 1917-1990” УБ 2016, т.268

29 У.Уламбаяр “Монгол улсын гадаад бодлогод “гуравдагч хөрш”-ийн бодлогын эзлэх орон зай, ач холбогдол”, “Монгол улсын гадаад бодлогын лаборатори төсөл”-ийн хүрээнд болсон эрдэм шинжилгээний семинарт тавьсан илтгэл УБ. 2017.05.01

30 У.Уламбаяр “Монгол Улсын гуравдагч хөршийн бодлого: онолын баримтлал, түүх, орчин үеийн зангилаа асуудалд” Монгол улсын үндэсний аюулгүй байдлын гадаад, дотоод орчны судалгаа, дүн шинжилгээ. Хамтын бүтээл. УБ.:2014, т.88-116

oluşturmak veya çevreyi oluşturmak bu koşula iki komşunun Moğolistan'a uygulayacağı ekonomik üstünlüğün politika etkisi büyük ülkelerin çıkarıyla "örtüşmeyecek" böylece bu çıkarları korumak yoluyla Moğolistan'ı himayesine alacak yollar gözüktüyor diyerek de değerlendirilebilir. Büyükelçi Kh.Olzvoi 'üçüncü komşu' olarak ABD, Japonya, Avrupa Birliği, İngiltere, Fransa Birleşmiş Milletler, Koalisyon dışı hareket, barış gücü operasyonları, donör ülke, kurumlar .v.s olabilir şeklinde yazıyordu³¹ ise Tsakhilgaan 'üçüncü komşu' olarak Moğolistan'ın demokrasi ve reformu istikrarlı kalkınmayı destekleyen hem dünya hem bölge ülkeleri olacaktır 'diye ifade etmiş.³² Fakat Prof.Ulambayar 'üçüncü komşu' askeri siyasi, ekonomi olarak güçlü bir kapasiteye sahip demokratik rejimli, uluslararası arenada etkili, küresel politikayı benimseyen ülkedir ve aslında sınır hattı bulunmayan komşumuzu seçebiliriz diye ifade etmiş.³³ Lakın Uzman Bilim Adamı G.Tumurchuluun 'Üçüncü komşu' demek herhangi belirli bir ülkeyi tarif eden bir olay değil. Bu kavramda Moğolistan'ın demokrasi ve kalkınmasının ıstırarla olarak destekleyen ciddi donör ilkeleri içeriyor. Örneğin: ABD, Almanya, Hindistan, Güney Kore, Türkiye gibi devletleri sayabiliriz.³⁴ Yukarıdaki uzmanlar 'üçüncü Komşu'nun dört özelliklerini " demokrasiyi destekleyen , askeri -ekonomi kapasitesi iyi, dünya politikasının söz sahibi, gelişmiş ülkeler" olmak üzere müşterek olarak belirtmiştir. Gerçekten de Ulusal Güvenlik Strateji (2010) 'Üçüncü komşu' politika çerçevesinde çok gelişmiş demokratik ülkeler ile çok yönlü muhtevada ilişki tesis ederek işbirliği teskin etmek olarak belirtilmiştir. Böylece "çok gelişmiş demokrasi" diye vurgulamış.³⁵ Ardından bunu Dış Politika Stratejide (2011) vurgulayarak "ABD, Japonya, Avrupa Birliği, Hindistan, Güney Kore ve Türkiye 'ile üçüncü komşu politika çerçevesinde işbirliği , ortaklık ilişkiler geliştirilmeye yansıtılmıştır. Üçüncü komşu kağıt üzerinde seçilebilir ancak bu herhangi bir ülkenin iradesinden kaynaklamayacak olduğundan soyutlamamak gerek ve yukarıda geçtiği gibi Üçüncü komşu' olup olmayacağını ağırlıklı olarak o dönemin uluslararası ilişkideki prensip, büyük ülkelerin güç oranları gibi bizden kaynaklamayan faktörlerden kaynaklanır. Aslında ilgili ülkeyi üçüncü komşu olarak isim belirterek söylemek uygunsuzdur. Bu hem ismi belirtilen ülkeyi, hem iki komşumuzu da tedirgin ettiğini geçmiş tecrübelerimizden gördük. Bu nedenle 'üçüncü komşu' ve 'üçüncü komşu politikası' aslında kara turu politikasına benziyor gibi duruyor. Ulusal Güvenliği siyasi ve diplomasi yoluyla sağlanmasının bir yönü üçüncü ülkeler ile işbirliği sağlamak ve geliştirmekle beraber asıl amacı dış ilişkide dengeyi sağlamaktır.

31 Х.Олзвой "Олон улсын харилцаан дахь гурав дахь түншлэлийн зарим асуудал" Монгол улсын үндэсний аюулгүй байдал ба гурав дахь түнш орнууд: өнөө, ирээдүй УБ 2002, т. 11, т. 19

32 Д.Цахилгаан "Монгол улсын гадаад харилцааны шинэтгэл (1990-2010)" УБ 2011, т. 72

33 У.Уламбаяр "Монгол Улсын гуравдагч хөршийн бодлого: онолын баримтлал, түүх, орчин үеийн зангилаа асуудалд" Монгол улсын үндэсний аюулгүй байдлын гадаад, дотоод орчны судалгаа, дүн шинжилгээ. Хамтын бүтээл. УБ. 2014, т. 88-116

34 Г.Төмөрчулуун "Даяар ертөнц: Монголын геополитик, дипломат ажиллагаа" УБ 2009, т. 57

35 Өрнөдийн судлаачид энэхүү тодорхойлолтоор өрнөдийг Орос, Хятадаас ялгадаг билээ.

Bunun yanı sıra ‘üçüncü ülke’, ‘üçüncü ortak’ ile ilişki kurulduktan sonra ancak ‘üçüncü komşu’ kavramı doğacak zemin hazırlanır. Lakın ‘üçüncü komşu’ ulusal güvenlik açısından ‘üçüncü ülke’, ‘üçüncü ortak’ kavramlardan daha derin anlam içeren ve sürekli kullanılacak bir terim olmadığını belirtilir.

III

1990 yılından sonra Moğolistan’ın güvenlik ve bağımsızlığını “Üçüncü Güç”ün katkısıyla güçlendirecek düşüncenin doğma nedeni “Moğolistan Sovyetler Birliği arasındaki müttefik ilişkisinin fesih olduğu, Rusya ve Moğol Halk Cumhuriyeti arasındaki ilişki normalleşti ve bununla beraber “Stratejik Ortaklık” kurularak işbirliği başlatıldı, Moğollar arasında Çinlilere güvenmeme yaklaşımı çok yaygındı” diye belirtmiş.³⁶ O zaman yukarıda geçen üç nedenler şimdi hangi durumda olduğunu kısaca özetlersek:

Birincisi, Rusya iç sorunlarının üstesinden gelerek ekonomisini canlandırınca dış politikasını genişletebilir düzeye getirerek kaybettiği alanını yavaş yavaş geri kazanmaya çalışmakta. Moğolistan’ın ödemesi gereken yüklü miktardaki borcunun çoğu silinmesi bu amaca yönelikti. Diğer taraftan , MHC’ye yapılan yatırımlar Çine karşı eski Sovyetler Birliği’nin güvenliği sağlamaya yönelik bir ihtiyaç olduğunu itiraf eden bir olaydı. 2004 yılında Şanghay İşbirliği Örgütü’ne misafir statüyle Moğolistan’ı bağlayarak 2009 yılında ŞTÖ ile stratejik ortaklık ilişkisini geliştirilerek savunma alanında işbirliği güçlendirmesiyle Rusya, Moğolistan’daki etkisini geri kazanmak için siyasi koşulların çoktan hazırlanmış oldu. Böylece “üçüncü komşu” da değil aslında Rusya uzun dönemde himayesine alarak aynı kalacak değil midir diye fikrini Moğollarda gizliden uyandırdığını vurgulamak gerek. Şimdi Rusya da bu çizgiden ileriye geçmek için acele etmeyecek, öyle bir ihtiyacı da olmayacak.

İkincisi, Moğolistan’daki dış etkenleri bir taraftan Rusya ve Çin arasındaki stratejik ortaklık, diğer taraftan Kuzey Doğu Asya’daki büyük ülkeler arasındaki ilişki düzeyine göre belirlenir. Bahse konu ortaklık kendilerinin de ifade ettiği gibi birbirine “karşı gelmeme”, “müttefik ilişkisi değil”, “üçüncü tarafa yönelik değil” gibi özelliklerden oluşuyordu.³⁷ Prof.Ulambayar Moğolistan’ın XX Yüzyılın başında yürüttüğü dış ilişkiler faaliyetinde “üçüncü komşu”-yla temasa geçmeye çalışıyordu Ancak Moğolistan, Rusya ve Çin’in birbiriyle karşılıklı olarak bağlı olduğu halde birbirinden farklı paralel üçgenler, çıkarları engel oluyordu “diye değerlendirmiş.³⁸ Onun yaklaşımıyla Moğolistan Khyagt şeklindeki üçlü ilişkiye dahil olmak, “Üçüncü Komşu”yu kazandırmakta en önemli engeli oluşturuyordu

36 Х.Олзвой “Олон улсын харилцаан дахь гурав дахь түншлэлийн зарим асуудал” Монгол улсын үндэсний аюулгүй байдал ба гурав дахь түнш орнууд: өнөө, ирээдүй УБ 2002, т.16

37 Р.Болд “XX зууны босгон дээрх жижиг улсын аюулгүй байдлын зарим асуудлууд”, “Жижиг улсын аюулгүй байдал өнөө, ирээдүй” УБ 2010, т. 8

38 У.Уламбаяр “Монгол Улсын гуравдагч хөршийн бодлого: онолын баримтлал, түүх, орчин үеийн зангилаа асуудалд” Монгол улсын үндэсний аюулгүй байдлын гадаад, дотоод орчны судалгаа, дүн шинжилгээ. Хамтын бүтээл. УБ.:2014, т.92

diye değerlendirmiş gibi. Uluslararası ilişkiler prensiplerinde bir yönlü sistemin hakim olduğu 1990 tarihlerde üçüncü komşuya kendi güvenliğini emanet edilebilirdi, işte bu komşu da ABD olabilirdi gibi basit soyut subjektif düşünceler Moğolistan'daki basın ve haber kanallarında yansıtılıp komşu ülkelerin uzmanları “üçüncü komşu” politikayı genellikle askeri-stratejik sorunlara bağlayarak araştırarak yazıyorlardı. Ama karar merciler arasında “üçüncü demek” “ortaklık” demek diye anlayan “üçüncü” ülkenin çıkarlarını yabancı yatırım veya somut olarak bunun yapılmasını gerekli görecektir bazı ilk adımlar yapılmıştır. Teorik olarak nükleer silahlı bölge olarak silahlanmayı kısıtlamak bir yöntem. Âma bunu Moğolistan'ın ulusal güvenliğini siyasi ve diplomasi yoluyla sağlama aracı olarak esas alınan bir irade hale getirerek uygulanan, kullanılıyor olması yeni bir yaklaşımdır. Nükleer silahı mevcut, nükleer silahlı ülkelerin artması durumunda, işte bu iradenin değeri gittikçe artarak devam edecektir.³⁹ Ancak bizim araştırmacı uzmanlar ABD hakkında gerçek sonuçlar çıkartıyorlardı. Eski bakan Ts.Gombosuren ABD Hükümet Sekreteri Bayker'den siyasi, stratejik yönünde ABD bizim üçüncü komşu konumunda olabileceğiyle ilgili fikrini paylaşmış olması iki ülke arasındaki ilişkide tarafların izleyeceği temel yaklaşımı belirletmişti diye değerlendirmiş.⁴⁰ Eski Bakan L.Erdenechuluun “siyasi çevre koşulların iyileştiği bu dönemde Rusya ve Çin ile olan ilişkisi kurban ederek ABD Moğolistan'la ciddi ilişki başlamaya hazır değil” demiş.⁴¹ Uzman bilim Adamı J.Baysakh ABD „Moğolistan'a büyük yatırım yapmadı, kendisine ait sınır ötesi şirketlerin şubelerini de açmadığını düşünürsek bu ülke bizim ülkemiz için üçüncü komşu henüz olmayacak ama üçüncü komşu olma yolunda ilerliyor diye ifade etmiş.⁴² Hükümet Sekreteri Baker Moğolistan Dış İşleri Bakanı Ts.Gombosuren ile görüştüğü görüşmesinde MHC'nin iki komşusu var ABD onlarla olan ilişkisinde pürüz çıkarmayı düşünmemekte. Ancak sizin ülkeniz ABD'yi de dahil ederek üç büyük ülke ile samimi komşu ilişkiyi sürdürebilir⁴³ diye söylemesi ABD'nin görüşünü ve durumunu açık ve net şekilde belirttiği bir olaydır. İşte bu Moğolistan iki komşusuyla samimi ilişkisinde olduğu süreçte ABD ile samimi ilişki geliştirebilirdi, Moğolistan'ın komşularından herhangi biriyle daha iyi ilişkide olursa ABD ortaya girerek ortaklığı karıştırmayacak anlamını taşımakta.

Üçüncüsü, Sovyetler Birliği dağıldığında başkasının koruma ve himayesi altında olmaya alışmış Moğolistan için güvenliğini nasıl sağlayacağı konusu anı ve şok edici bir olaydı. Çin'de baskıdan çıkan kitaba bile hassasiyet göstererek

39 Р.Болд “Цөмийн зэвсэггүй бүс ба цөмийн зэвсэггүй орны аюулгүйн баталгааны асуудалд” УБ 1996, т. 50

40 М.Дүгэрсүрэн Ц.Гомбосүрэн “Монгол Улсын XX зууны гадаад бодлогын түүхэн тойм” УБ 2004, т. 107

41 L.Erdenechuluun “Mongolias strategic options” The Mongolian Journal of International Affairs №5 1997

42 Ж.Баясах “Монгол улсын гурав дахь хөрш хийгээд түншийн асуудалд” Монгол улсын үндэсний аюулгүй байдал ба гурав дахь түнш орнууд: өнөө, ирээдүй УБ 2002, т.71

43 Ардын эрх 1990.07.27 №202

karşı geliyordu.⁴⁴ Böylelikle ya “üçüncü komşu” ya da Birleşmiş Milletlere başvurmaya kadar gidecek kadar öfkelenmişlerdi. Ancak bu süreç eski Sovyetler Birliği doldurduğu yerin Çin’in doldurma sürecini belirli miktarda yavaşlattığını söylemek gerek. Diğer taraftan 1990 yıllar Çin kuzey toprağındaki ufak komşusunu yeniden tanınmaya harcadığı zamanlardı. Çin’i araştıran Araştırmacı Uzman Bilim Adamı Ch.Dalai, her Moğol’un Çin konusunda uzmanı olması ulusal güvenliğin bağışıklığı oldu demiş. Şimdi ise Çin tarihi ve politikası hakkında olumlu düşünen yeni nesil Moğolistan’da oluşarak Çinlilere güvenmeme anlayışın zayıflaması doğal bir sonuctur. Sonrasında Çin Cumhurbaşkanı Hu Jintao yurt dışına gerçekleştirdiği ilk ziyaretini Moğolistan’dan başlayarak 2003 yılında Moğolistan’a 300 milyon ABD dolarılık indirimli kredi vereceğini açıkladı. Böylece Çin Moğolistan’ı etkisi altında alacak “bekleme” taktığına dayanan uzun dönem sürecek politikanın başlangıcını yapmış oldu.

Moğolistan’ın “üçüncü ortaklarla” ilişki kurma politikasını uzun vadede gevşetecek geri dönülmez iki koşul oluştu. Bunların birincisi, Moğolistan Rusya ile 2009 yılında Çin ile 2011 yılında stratejik ortaklık kurmuştu. Böylelikle komşu ülkeler “üçüncü komşu” politikayı gevşetme amacına ulaşmış oldular. Amaç ve amaca giden somut olanak bizim koşullarda çok uzaklaştı. Bunları yakınlaştırma politika sanatını yanı politikanın belirli amacı , amaca ulaşmak için yapılacak verimli araç gereçler bütünlüğüne strateji denir. Buna sanat ve bilim denir.⁴⁵ Aslında stratejik ilişkinin amacı içeriliğine göre üç düzeye ayrılır. Birincisi, stratejik işbirliği ülkelerin uzun vadedeki amaç olmakla beraber amaca giden yolunu karşılıklı olarak birbirini bilgilendirerek politikasını düzenleyerek birlik halinde faaliyet gösterir. İkincisi, stratejik ortaklık büyük ülkeler amaç ve yöntemlerini karşılıklı olarak bilgilendirmekle sınırlıdır. Bu yüzden stratejik ortaklık demek ne müfittik nede kardeşlik ilişkisidir ama ve lakın onların ortasında durma kavramıdır. Üçüncüsü, Stratejik ilişki demek ilkeler sadece amaçlarını karşılıklı ifade etmekle bitiyor.⁴⁶ Ortaklık ilişkiyi az gelişmiş ülkeler herhangi bir ülkeyi kendiliğinden takip etmeyecek, diğer ülkeler ile olan ilişkisini dengede tutacak böylece çok çok yönlü olma amaçlı kalkınma politika izlemektedir ama büyük ülkeler böyle değil lakın yukarıda geçtiği gibi ne yapmakta olduğunu bildirmesini ‘talep etmek’ belirli sorunlarda aynı tarafta olmak bazı politika ve işlemlerini birbiryle bağlantılı olarak koordine etmeyi istemektedir. Komşular çoğunlukla Moğolistan ile yapılmış stratejik ortaklık ilişkisin güvenlik, askeri-strateji, özel birliklerin işbirliği veya müttefik özellikleri oluşturmak adına yapıldığını değerlendirmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla Rusya ve Çin dünya be bölgesel

44 Эдүгээ БНХАУ-д “Ар Монголын тусгаар тогтнолын нууц” хэмээх дээрх номтой агуулга ижил ном, материал элбэг, судлаачдын гарын авлага, ердийн зүйл болжээ.

45 Р.Болд “Аюулгүй байдал: бодлого, боломжийн зөрүү” Монголын аюулгүй байдлын орчин, батлан хамгаалах бодлогын зарим асуудалд УБ 1996, т. 142

46 Р.Болд “XX зууны босгон дээрх жижиг улсын аюулгүй байдлын зарим асуудлууд”, “Жижиг улсын аюулгүй байдал өнөө, ирээдүй” УБ 2010, т. 9

nitelikli bürük sorunlarda nasıl bir görüş izleyeceğini, meydana gelen 'sıcak nokta' 'kriz durumuna nasıl bir çözüm getirecekleri hakkında karşılıklı olarak birbirine bildirerek ilerlekle beraber bazı durumlarda faaliyetlerini birbirine bağlı olarak koordine ediyorlar. Bu kapsamda onların ortak çıkarlarına konu olan Moğolistan üçüncü komşu' politikasını yavaşlatma olayı da dahildir. Dördüncü olarak Moğolistan'ın bağımsızlığını iptal etmeye 1914-1915 yıllar arasında yapılan üçlü görüşmenin yüzüncü yıl dönümünde, 2014-2015 yıllar arasında Moğolistan in isteğiyle Moğolistan, Rusya ve Çin arasında zirve toplantılar peş peşe düzenleyerek 3 taraflı ekonomik koridorların kurulmasına karar verdiler. Böylece komşuların bekleme–askıya alma taktığı uygulanmaya konularak Moğolistan'ın 'üçüncü komşularla etkin iletişim yavaşlamakla bitmiyor 'uydu ülke olmak temel amacına giden yola girmiş oldu. Seneler önce Lattimore üçlü ilişkide 'Moğol tarz uydu politikasin'i tarif ederek 'modern politikada başkaları tarafından yönetilen birkaç ülke modeli mevcuttur... Koalisyon içindeki ilişkide mükemmel ,adil ve denge asla mevcut değildir. Güç dengesizlik ne kadar açıksa siyasi ve asker açısından zayıf olan taraf uydu olacak ve bunun yanı sıra yasal olarak adil olmasından söz etmek bile gerekmiyor'⁴⁷ diye ifade etmiş. Uzmanlarımıza göre üçüncü komşu politikanın temeli güç dengesi ise uluslararası ilişkilerin realist teorisine güvenmek çaredir. O zaman bu büyük ve küçük olmak üzere, güçlü ve güçsüz olmak üzere, ekonomik güç sorunu olmakla beraber temel ilkesi güçlü olana karşı güçsüzlerin birleşme birbirini destekleme faaliyetidir. Rusya ve Çin arasındaki stratejik işbirliğin temeli bu ilkeye dayanmıştır ve onlar kendilerinden güçlülere karşı bizim 'gelişmekte olan demokrasi etkili' 'olarak tanımladığımız 'üçüncü komşulara 'karşı ortak olmuşlardır. Komşu ülkeleriyle barış içinde kalarak işbirliği yapılırsa size gelecek herhangi bir tehdit olmayacak diye komşu ülkeler ifade etmektedirler. Ayrıca böylesi sizin kalkınma garantisidir. Üçüncü ülkeler ile olan ilişkileriniz, işbirlikleriniz sizin bileceğiniz bir iş ancak bundan ileriye giderek 'üçüncü komşu 'diye üstü kapalı politika ve kavramını dile getirmezsiniz bizim aramızda ,sınır bölge yakınına 'gelişmekte olan, demokrasi, etkili diğer ülkelerin çıkarların doğması bizim ulusal güvenlik milli çıkarlarımıza uygun değildir diyorlar. Yukarıda geçtiği gibi 1917-1919 yıllardaki Moğolistan dış ve iç durumunu şimdiki durumuyla karşılaştırılırsa bazı konularda benzerlik olduğu görünmektedir. Bu faaliyetin temeli 1915 Khyagt Üçlü Anlaşmasıdır. Kendi bünyesine alarak mali yardımda bulunan Rus Kraliyetin etkisi azalınca Moğol karar merciler Pekinden maaş almak için kendi aralarında rekabet etmişlerdir. Ülkeyi korumaya devletin ekonomik gücü yetmeyince Çin'den borç almak için Çin askerleri kendi topraklarına girmesini kabul ettiler ancak bu politika sonucunda otonom sistemde, ancak ayrı duran hükümetini kaybetmiştir. Bu yüzden 'üçüncü komşu 'dan himayesine almayı ilk defa talep etmişlerdir. Farkı, o dönem uluslararası siyasi durumu, güç oranlardan

47 Lattimore "Satellite Politics: The Mongolian Prototype" Studies in Frontier History 1962, p. 296

kaynaklayarak yukarıdaki faaliyet kısa vadeli olmuştur ancak şimdiki güç oranlar, uluslararası politika prosedürlerinden kaynaklayarak benzer süreç uzun dönemde devam edecek lakin sonuç aynı olacaktır. İleride bir zamanda meydana gelecek olan benzer işlerin temeli 1919 yıllarındakiyle benzer şekilde 2015 yılını Moğolistan, Rusya ve Çin arasındaki ‘Yeni Dönem Khyagt 3’lü Anlaşmasıdır. Bahse konu anlaşma yakın ve ortada vadede karlı ve Moğolistan’ın kalkınma ve gelişmesinde önemli olabilir, âmâ ilerideki sonucu Moğolistanı tekrar “uydu” ülke haline getirecek.

Komşulardan Moğolistan’a gönderilen sıradaki ‘davetiyesi’ Şanghay İşbirliği Örgütüne üye olmaktır. Soğuk savaş sonrası Moğolistan ‘in dış politikasında koalisyona girmemek Moğolların ilkesinde sağlam oturmuştu ama neden ise meclis tarafından 2010-2011 yıllarda onaylanan ulusal güvenlik, dış politika ilkesinde yer almamıştır. Yukarıdaki ‘Yeni Dönem Kyagt’ üçlü anlaşması, Moğolistan Şanghay İşbirliği Örgütüne üye yapmak için köşeye sıkıştırmak adına büyük kaldıraç olacak ve dolayısıyla bu sadece an meselesi oldu , komşuların ‘bekleme taktığı’ de buna dahildir. Böylece Moğolistan tekrar milli çıkarı olmayan ‘uydu’ ülke haline gelerek onun üçüncü komşu politikası unutulmaya mahkûm kalır.

IV

“Üçüncü ortaklar”la ilişkin politikası dış ilişkiyi genişleterek çok yönlü hale getirmektir, böylece Moğolistan’da diğer çoğunluğun çıkarlarında dengeyi sağlama (böylelikle dış politikasında komşuların kapsadığı büyük alanını az da olsa kısıtlayarak üçüncü ortakları dahil etme çabasıdır) kavramı ise her ülkenin dış ticaretinde ulaşmaya çalıştığı sabit denilebilecek bir ilkedir. Öyle ise ‘çok gelişmiş ,demokrasi’ denilen ülkeler ile olan ilişkideki sıradan faaliyetlerini zorlaştırılarak ‘üçüncü komşu’ olarak adlandırmaya gerek var mı?

Büyükelçi Kh.Olzvoy Rusya ve Çin arasındaki ilişkilerin şimdiki durumu, Moğolistan’ın iki komşuyla olan ilişkilerindeki özelliklerine bakılırsa ‘üçüncü komşu’ya ihtiyaç var demiş.⁴⁸ İki komşu arasındaki böylesine derin yakınlaşma dikkat çekiyor. Ama Prof.Ulambayar Rusya ve Çin arasındaki ilişkiyi tam kapsamlı stratejik ortaklık düzeyine ulaştırmış olması bizim dış çevre koşulların iyi olması demektir diye yorumlamış.⁴⁹ Yanı onun görüşüyle Rusya ve Çin stratejik ortaklığın devam etmesi bizim dış çevremiz için uygun koşul oluşturuyor demektir. Hızla gelişmekte olan uluslararası koşullarına bakılırsa bahsedilen 2 görüş ve bunların perspektiflerini tahmin etmek zordur. Ancak biz tarihimizdeki geçmiş ders ve tecrübelerimizden bazı tahmin yürütebiliriz. Bu açıdan bazı uzmanlarımız 1990

48 Х.Олзвой “Олон улсын харилцаан дахь гурав дахь түншлэлийн зарим асуудал” Монгол улсын үндэсний аюулгүй байдал ба гурав дахь түнш орнууд: өнөө, ирээдүй УБ 2002, т. 11, т. 30

49 У.Уламбаяр “Монгол Улсын гуравдагч хөршийн бодлого: онолын баримтлал, түүх, орчин үеийн зангилаа асуудалд” Монгол улсын үндэсний аюулгүй байдлын гадаад, дотоод орчны судалгаа, дүн шинжилгээ. Хамтын бүтээл. УБ 2014, т.88-116

yılın balından beri bahsedilen Rusya-Çin arasındaki ortaklığın geçmişi gelecek araştırmanın kesilmiş olması dış konumumuzu tam olarak belirleme imkânını yok ederek, buna bağlı olarak ‘üçüncü komşu’ politikanın içeriği, değişmekte olan koşulları doğru analiz ederek yönlendiremediğimizden bu politika etkisi azalma yoluna girmiştir. Tsakhilgaan bey yazısında, ‘Biz Moğollar, Rusya ve Çin’i tarihi ilişkimiz açısından oldukça iyi tanırız. Fakat ‘İçinden neler geçirdiklerini’ bildiğimizi sanmıyorum. Gerçekten her insan her ne kadar çok iyi bilmesene rağmen içinde bir düşünce bir hayal taşımaktadır. Bu yüzden iki komşumuzu yeniden tanıyarak, iyice iyice araştırırsak ancak iyi şekilde verimli bir işbirliği yapılır demiş.⁵⁰ Onun ifadesinde Rusya ve Çin araştırması(ama contemporary studying’dir) unutulmuş bir kavramı dile getirmiştir. Komşular arasındaki ilişkilerin geçmişi, şimdisi ve geleceği, Moğolistan hakkındaki düşünceleri, politikaları ve bunun geleceklerini nasıl ve ne şekilde değiştiğini sürekli olarak karşılaştırarak dikkate almadan ‘üçüncü komşu’ politikanın önemi neredeyse hiç hissedilemeyecektir. Buna ilişkin Moğolistanın bağımsız kalması, güvenlik tehditler tahmince sıradaki 3 modelde olacaktır. Bunlar ; birincisi, iki komşu birlikte siyasi ve askeri güç ile direk olarak saldırmak. (1913 Rusya-Çin arasındaki anlaşma, Moğolistan’a karşı yapılan bir komplodur) ikincisi, iki komşu birlikte ekonomik engel koymak, veto etmek, sıkıştırmak (şimdiye kadar bu tarz yaptırımda bulunmadılar ancak iki komşunun stratejik ortaklığı böyle bir adım atmaya yönelik düzeyde ilerlemekte, diğer taraftın Moğolistan’a karşı yukarıdaki adımını görmemezlikten gelerek veto edilmektedir. Yukarıdaki iki eylemleri iki komşulardan biri yapacaktır) (Moğolistan’ın davetiye üzerine gelen Çin askerler otonom devleti yıktı, Çin generali Jan Zolin 1921 yılında kuzey Moğolistan’ı işgal etmek için askeri gücünü berkiterek orduyu topluyordu, Çan Qaışığı hükümeti MHC’ın zorla kendisine birleştirme kararını 1929 yılında çıkarmıştı. Sovyetler Birliği 1937 yılında MHC’e sahte bir neden ile girdi, Moğolistan’ı tampon bölgesi olarak düzenlediği soykırımına özür dilemedi, böylece konu ortada kaldı, Çin tarafından 2002 yılında demir yolu kapatılarak seferlerini iki gün kapatmışlardı vs) Bunun yanında tarihi acı dersimize bakarsak iki komşunun kasıtlı eylemleriyle bağlı olmayan, mesela komşulardan birinin iç durumu (Bolşevik Devrim sonrası Rusya’nın durumu), Güney Çin’deki iç durumu 1920 yılın hali, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonraki dönemi) durumlar bölgeyi kapatma veya kuşatmadan farksız olan tehlikeli koşullarla yüzleştiriyordu.

Her ülkenin dış politikasında ‘küresel ısınmayla mücadele, sürdürülebilir ekonomik kalkınma, bölgedeki tehlikeyle mücadele, dış ticaret için uygun koşulları sağlama’ (bunlar sadece birer örnektir) gibi belirli sorunlar üzerine çözüm arama yoluyla özellikle yansıtılmaktadır. Ana yaşamızda belirttiği gibi Moğolistan barış ve sulh için politika uyularak, dış politika stratejisinde belirttiği üzere dünya ülkeleriyle samımı ilişkide bulunarak işbirliği teskin etmektedir.

50 Д.Цахилгаан “Монгол улсын гадаад харилцааны шинэтгэл (1990-2010)” УБ 2011, т. 110

Ancak meclis tarafından onaylanan ilgili devlet belgelerinde dış ilişki politikanın başlıca hedefi ‘Rusya ve Çin ile samimi ilişkide olmak’ diye geçiyor. Dahası ‘üçüncü komşu’ politika çerçevesinde ‘ABD, Japonya, Avrupa Birliği, Hindistan ve Türkiye’yle sadece ortaklık veya işbirliği geliştirilecek diye vurgulayarak yansıtılmıştır. Bu yanı ülkelerle olan ilişiklisinde ayrımcılık yapıyor, dışlıyor gibi, Anayasanın yukarıdaki maddeyle uyuşmamaktadır. Dış politikanın başlıca hedefi adı altında iki komşudan birini küstürmemeye, kuşkulatmamaya çalışırken bizim dış politika ülkesinin kalkınma sorunlarıyla ilgilenmek temel amacından saparak sonucunda birkaç ülkeyle ikili ilişki kurma iki tarafın ilişkisine dikkat etmek ‘işte bu başlıca hedefiyle herşeyi yönetmeye kalkarak çok yönlü politikamızı güçsüzleştirme eylemi göstermiştir. Örneğin uzman G.Tumurchuluun ‘iki komşu ülkeye bakarak’ küçülemeyiz. Dünya düzenin gidişatı illaki düşünülmeli. Yanı açık politikada engel gerekmez⁵¹ demiş. Bu yüzden metodoloji olarak dış politikanın önceliklerine değinerek değiştirip gözden geçirmek gerekiyor. Dış politikasında komşularıyla olan ilişkisinde öncelik vermek coğrafi konumuna tabi olan zavallı bir eğilimdir ama ‘üçüncü ortaklar ‘la politika iyimser bir eğilimdir. Günümüzde Moğolistan’da bu iki eğilim arasında çatışmaktadır. Khyagt üçlü anlaşmanın modern şekli çoktan oluşmuş iki komşuyla stratejik işbirliği yapılmış, iki komşunun biri dünyanın tel süper güç olma durumu gibi koşullara bakınca ‘üçüncü komşu politikanın kaderi karmaşık görünüyor ‘üçüncü komşu politika hakkındaki kavramlarını jeopolitik teori ve metodolojik olarak belirleme yönünde oturumları düzenli olarak organize ederek bunun hakkındaki anlayışın bazı batı ülkeleriyle ikili ilişki geliştirme, işbirliği sağlamakla kısıtlanmayacak kadar derin bir kavram odluğunu ortaya koymak gerekiyor. ‘Üçüncü komşu ‘politika demek , politikanın ‘uydu’ özelliğini yok ederek bağımsız bir dış politikaya dönüştürme işidir. Üçüncü komşu politikası siyasi görevini yerine getirdi ama maalesef bu oturmadı, ekonomik yönlerin artırılması adına sonraki kademeğe nasıl geçileceğini belirlemeden şaşkın kalarak Moğolistan ‘uydu ülke’ olma özelliklerini kendinde barındırıyor olmuştur. Bir kere Moğolistan’ın seçimi kısıtlı olduğundan ekonomik olarak ‘uydu’ olacağı belli fakat en azından siyasi olarak bağımlı olmadan kalabilmek sonraki amacımıdır. Moğolistan’ın jeopolitik politikanın başlıca ve asıl amacı ekonomik olarak yaşam alanını başkalarına kaptırmış olsa bile hayatta var olmak siyasi alanımız kayb etmeden muhafaza etmektir. Tekrar bağımlı bir ülke haline gelmeden ‘üçüncü’komşu politika Moğolistan’a lazım. “Üçüncü komşu” politikası iki komşumuza karşı yönelmeyen, başkalarıyla müfittik olmak hiç değil, başakların çıkarlarını dengelemekle bitmez potansiyel tehdit ve tehlikeleri ve saldırıyı azaltmak amacına ulamaya yönetim oluşturmaktır. “Üçüncü komşu” politikası var olma garantisi hiç olmazsa bile ulusal güvenlik açısından aslında “durdurma önleme” politika ve araçtır.

51 Г.Төмөрчулуун “Даяар ертөнц: Монголын геополитик, дипломат ажиллагаа” УБ 2009, т. 83